

**БЪЛГАРИЯ И ПРЕОДОЛЯВАНЕТО НА
ПОСЛЕДСТВИЯТА ОТ ФИНАНСОВАТА КРИЗА**

доц. д-р инж. Димитър Стоянов Вергиев
Колеж по Туризъм – Благоевград

**BULGARIA AND OVERCOMING
IMPLICATIONS OF THE FINANCIAL CRISIS**

Assoc. Prof. Eng. Dimitar Stoyanov Vergiev, PhD
College of Tourism, Blagoevgrad

***Abstract:** The report examines the nature and manifestation of financial - economic crisis in the country. Topicality in the choice of this theme is conditioned by the scale of the crisis relatively delayed reactions that Bulgarian politicians take to respond to the crisis, it is extremely difficult socio-economic situation in which there are a large part of economic entities in the country, due to the crisis. The main manifestations of the crisis in Bulgaria are bankruptcies of companies in the real sector, growth of intercompany zadlazhyalost and nobsluzhvanite chalk. The decision is clearly a long-term orientation towards stimulating activities such as education, increasing the competitiveness and sustainability of small and medium businesses through information and non-financial support employment promotion.*

***Keywords:** finance, economy, competitiveness, national income*

Финансовата и икономическа криза, която се започна през 2008 г. и се разви през следващите години е обект на множество анализи, в това число политически, икономически и социални. Няколко години след началото ѝ, вече е натрупана солидна аналитична литература свързана с този проблем. Но все още икономистите спорят дали взетите мерки в самото начало на кризата са били напълно адекватни, за да се омекоти рецесионния ефект. Истината е, че отзвукът на тази криза се чувства и днес, осем години по-късно, като много държави изпитват трудности да се измъкнат убедително от дърпащата ги назад рецесия. Това само по себе си означава, че е нужно по-добро разбиране за това как икономическите кризи възникват и се развиват.

Попадането на целия свят в “капана” на безпрецедентната криза ни насочва към размисли, че кризата е не само финансова и икономическа, но и криза на сигурността, на доверието, на морала и ценностите, и да потърсим оптимизъм за бъдещето устойчиво обществено развитие. Избягването от тази проблематика е невъзможно в настоящия момент, поради факта, че кризата засяга не само икономиката, политиката, системите за социална сигурност, битието и мисленето на всички граждани. Кризата се явява своеобразна критика на икономическата наука и икономическата професия. Поставената тема предполага към икономическите и социалните проблеми да се подходи от различни позиции и в различни ракурси. Проблемът за световната криза вълнува не само икономисти и икономическата наука, но поставя и своята социална

тежест, стои пред отговорните национални и международни институции. Икономическата наука е поставена пред предизвикателствата на кризата. Актуалността на проблема се предопределя от факта, че съвременната криза поразява всички страни и народи, като по-голямата част от тях – материално, а друга част се изплаши за бъдещето на своя икономически и политически статус. Съвременната криза се разраза по логика, която е различна от теориите за икономическата цикличност и се характеризира най-вече с трансформацията на своята природа. Тя започна като финансова, прерасна в икономическа, оттам в социална, впоследствие се трансформира в дългова и вече са налице сигнали за преминаването ѝ в политическата фаза.

Знанието за нашето място между страните-членки на ЕС (и не само) по редица важни икономически, социални, екологични, технико-икономически, технологични и други показатели е важно, за да разберем колко уязвима е България в сегашната световна икономическа криза и колко по-трудно ще ни бъде излизането от нея. Като малка отворена икономика с валутен борд България е уязвима на външни шокове, т.е. реалистично е да се очаква известно пренасяне на негативни ефекти от глобалната финансова криза още повече, че се разпространява във всички отрасли на световните икономики. Глобалната финансова криза се отразява негативно във всички сектори на националната ни икономика и реалните доходи на населението, но като най-засегнат се изявява финансовият сектор. Финансовият и капиталовият пазар са все още много раздробени в България (и в цяла Югоизточна Европа) и световната финансова криза няма как да не даде отражение.

Цялата сериозност на икономическата ситуация в България, задълбочаващите се проблеми и противоречия, изчерпвания кредит на доверие към управляващите сред част от населението поражда необходимостта от бързо намиране на изход от кризата.

Очертават се следните възможности за това:

– очевидно чисто монетарния подход имаше своето ограничено приложение-доведе до овладяване на инфлацията, цялостно стабилизиране на икономическата обстановка, довършване на реструктурирането на непроизводствената и производствена сфера и др.

– сериозна промяна в цялостната философия на фиска – намаляване на данъчната тежест като се реструктурира по групи стоки ДДС, въвеждане на единна ставка по данък печалба, която да се плаща от всички фирми, да се създадат сериозни данъчни облекчения при инвестиции, износ, разкриване на нови работни места и др. – да продължат усилията на държавата по привличане на чуждестранни стратегически инвеститори, както и по създаване на подходящ инвестиционен климат, въпреки неблагоприятната външна среда на Балканите.

– правителството да изведе като приоритет във външната си политика възстановяването на традиционни пазари по света, както и намиране на нови такива за увеличаване на износа.

Успоредно с това е наложителна промяна и в досегашната структура на износа. Страната е сравнително бедна на ресурси и от икономическа гледна точка е оправдан износа не просто на суровини, а на преработени в стоки суровини. Решаването на проблемите около сигурността на АЕЦ Козлодуй ще позволи и в бъдеще без проблеми за българската икономика да се изнася и ел. енергия. Необходимо е да продължи и търсенето на алтернативни източници на енергия.

Необходима е промяна и в отношението на държавата към селското стопанство и туризма. При оптимално съчетаване на частните и държавни интереси в тези отрасли може да се постигне по-добро използване на наличната база, условия и подготвени кадри както и директни постъпления от валута в страната, така необходими за под-

държане на валутните резерви на БНБ и обслужване на външния дълг на страната.

Всичко това, съчетано със завършване на структурната реформа в страната, трябва да доведе до постепенно оживяване на икономиката, ограничаване на безработицата до поносими за обществото граници, повишаване доходите на населението и нормализиране на икономическия живот в страната.

Необходима е радикална промяна на принципите, в съответствие с които се реализира политиката на държавите в съвременния свят и съобразно които развиват международните отношения като цяло и обществените отношения във всяка една страна.

Това означава:

– На преден план трябва да бъдат принципите на свободата на всеки народ, държава, човек, а не на хегемонистична политика, на егоистични национални интереси на отделни страни с агресивни правителства, разрушавайки своите общества. Тук важен момент е сътрудничество, коопериране на икономики за траен финансов и икономически стабилитет на повече от една страна.

– В политиката на действията на всяка държава и общество предимство трябва да имат отговорността и дълга на всеки човек към опазването и съхранението на ценните ресурси.

– Принципите на свободата и дълга не могат да се реализират пълноценно, ако не се спазват изискванията на принципа справедливост по отношение на всеки човек, група и народ, независимо от тяхната расова, етническа и религиозна принадлежност, към всяка държава и независимо от нейния мащаб и роля в световната общност.

– За да функционират ефективно и демократично всички общества и общности от държави трябва да прилагат принципа на субсидираността, на рационалното подреждане на всички дейности и отговорности отгоре до долу и отдолу нагоре, давайки ръст на израз, глас и отношение на гражданското общество.

– В условията на нарастващи заплахи от глобален характер е необходимо във всяка ситуация на бедствие и катаклизъм, в която и да е точка на света, всички народи и държави да бъдат повсеместно солидарни.

Необходима е и радикална промяна в международните и световни институции и организации. Освен това е необходимо до се променят принципите за вземане на решение и налагане на вето. Във връзка с необходимостта от ефективно функциониране на световната финансова система държавите под егидата на ООН е редно да изработят принцип на контролиране или своеобразен мониторинг на световните финансови операции и трансакции. Тук трябва да включим и създадените след Втората световна война и в началото на 90-те години на XX век световни институции и организации като Международния валутен фонд, Световната банка, Световната търговска организация и други да бъдат реформирани и изградени по нов начин в съответствие с потребностите на епохата, а не с потребностите и интересите на своите създатели. Когато се заговори за потребности, те винаги са различна и по национална черта, държавите имат национална роля не само като ядра на цивилизацията, без която тя не би възможна, но и като ядра – центрове в глобалните мрежи на съвременната епоха. Какво е редно да се направи и е възможно на първо време, за да се спре бъдещото унищожаване на нации и държави? Жан Жак Русо още през 1750 година казва, че деградацията на цивилизацията е отишла много далеч, но именно държавата е тази, която може да въведе ред в обществото и да спре неговото падение. В този смисъл на първо място, да бъде въведен държавен ред, който да представлява достойно народа, носейки просперитет, сигурност и достойна защита. Другото което също е важно държавата да впрегне целия си авторитет, закони и институции, за да провери в каква

степен са изпълнени следприватизационните договори. При доказване на престъпления, тази собственост да се национализира, така както правят развитите държави в Европа. Друг много важен инструмент е строгият контрол над различните частни монополисти в икономиката, енергетиката, търговията, масмедиите и във всички други сфери на обществената дейност, като се стимулира конкуренцията, за да бъде осигурена възможност за избор, за алтернатива.

Не на последно място при изчерпване на фискалния резерв да не се посяга на другите инструменти на националната финансова система, а да се потърси заем от Международния валутен фонд или Световната банка, с който да се изплатят задълженията на държавите към частния бизнес и да се увеличат пенсии и заплати в съответствие с натрупаната инфлация. В този ред на думи е хубаво да се доразвият големите възможности за съживяване на икономиката и ограничаване на безработицата чрез отпускане на ниско лихвени кредити за средния и дребен бизнес. Оживяването на българската икономика ще създаде нови възможности.

Когато се говори за икономическа и глобална криза е наложително да се обърне внимание за стимулиране и на раждаемостта, разработването на програми, които да стимулират раждаемостта на младите семейства, като на онези, които имат две или три деца да се осигуряват жилища чрез ниско лихвени кредити и общинско строителство. Така ще се развие цялата инфраструктура, свързана с отглеждането, възпитанието и обучението на децата. Говорейки и за раждаемост, следва да поговорим за грамотност, нужни са комплексни програми за ограмотяване и образование, осигуряване на възможности за кандидатстване и достъп до работни места, осигуряване на работа, строителство на собствени жилища за качествена интеграция на ромите в съответствие с Националната стратегия за ромите, изготвена от българската страна.

От разгледаното до тук може да си направим следните изводи, че причина за кризата е робуването на “неолибералните” виждания на водещите икономисти, политици и финансисти за: авторегулацията на пазара и ненамесване на държавата дори в криза; почти пълното оттегляне на държавата от регулация на икономиката и надзор на съответните институции и особено на финансовите пазари; провеждането на рестриктивна политика и в нормални и в кризисни условия; с нищо неоправдано екстремално до абсурдност развитие за самозадоволяване на финансовия сектор; груби фалшификации в балансите на големите корпорации; резки колебания в световните цени на суровини, горива, храни и други борсови стоки в течение на няколко месеца. А това доведе до задълбочаване на кризата, защото съкращаването на доходите на домакинствата, бюджетните разходи и инвестициите означава допълнително подтискане на и без това свитото съвкупно търсене, главно поради срив на външното търсене, приход на ПЧИ и ограничения достъп до кредити. Съдейки от изказванията за причините и поуките от кризата на видни държавници от най-големите страни в света, от заключителния документ от срещата на G-20 на 15 ноември 2008 г. във Вашингтон, от комюникета от срещата на G-20 на 2 април 2009 г. в Лондон, неокейнсианската политика се очертава да бъде следкризисната тенденция в света. Този преход вече започна в най-развитите страни базирайки се на:

– Кейнсианската теория е за смесена икономика – държавна и частна, с преобладаващ частен сектор, без социално ориентираните дейности.

– Кейнсианците са за “пазар и държава”, които да се допълват, контролират и коригират взаимно. Държавната намеса трябва да допълва и улеснява нормалното функциониране на пазара, а не да го затруднява. Тя следва да коригира само вредните за обществото екологически и други последствия от функционирането на пазара. С други думи – за регулирана пазарна икономика.

– Кейнсианците твърдят, че по природа пазарът е нестабилен. Държавата трябва да се намесва постоянно, за да поддържа пазара в стабилен режим. Държавата създава правилата за пазарно поведение и контролира тяхното спазване.

– Кейнсианците провеждат гъвкава антициклична политика. В нормални времена, ако има опасност от прегриване на икономиката, те повишават данъците и лихвите и намаляват държавните разходи. При криза на търсенето (както е сега) намаляват лихвите и данъците и повишават държавните разходи, за да стимулират търсенето. Бизнес циклите остават, но са смекчени негативните последици за производството, заетостта и доходите.

– Изводът е ясен – при криза на ограничено търсене е необходима разумно стимулираща, а не сляпо рестриктивна бюджетна политика. Тази политика, провеждана от държавата, трябва да осъществява контрол и да се намесва като регулатор на нормалното функциониране на пазара, на търсенето, във финансовия и банковия сектор. Кейнсианците твърдят, че по време на криза е необходима активна държавна намеса. Ако не беше масираната намеса на държавата в САЩ, ЕС, Япония, Китай, Русия и др. страни, светът щеше да е в дълбока рецесия, в хуманитарна трагедия и политическа катастрофа.

Сегашната световна икономическа криза се дължи основно на недостатъчното търсене. Това се отнася и за причините за кризата у нас. Намалението на външното търсене в България се дължи основно на спада на износа – нещо типично за малките страни с отворена икономика като нашата.

При криза няма по-ефективно лекарство от стимулиране на търсенето за да се отстранят отрицателните ефекти върху производството, заетостта и доходите. Тъй като данъците и осигуровките у нас са ниски и няма накъде да бъдат намалявани още, нужно е намаление на лихвите по кредитите и депозитите и да се потърси решение в държавните разходи, където са най-големите резерви. Увеличените държавни разходи трябва да включват: разходи за инфраструктура, здравеопазване, образование, наука, иновации, опазване на околната среда, помощи за най-бедните, помощи за най-нуждаещите се общини. Трябва да се наблегне на инфраструктурата, като предимство се дава на малките и средни обекти, осигуряващи голяма допълнителна заетост на работната ръка, освободена от други отрасли и съживяване на производствената дейност. Може да се изграждат и големи обекти, стига да осигуряват веднага голяма заетост на работна сила и работа на технологично свързаните предприятия, доставящи материали, комплектация, транспортни и други услуги за изграждането на обектите. Увеличението на държавните разходи може да предизвика временно увеличени бюджетни дефицити, до което прибягват много страни в света, дори в нормални години. Но това от своя страна е свързано със съкращаване на неоправдани бюджетни разходи и особено с подобряване събираемостта на приходите – мита, акцизи, ДДС и други. По време на криза умерените бюджетни дефицити са не само допустими, но и необходими. Желязното правило в световната бюджетна теория и практика е, че в добри години следва да се поддържа умерен излишък, а в лоши години да се прибягва до умерени дефицити, така че за период от 10-20 години да има равновесие.

Тук стимулиращият подход е за предпочитане пред рестриктивната политика, водеща до още по-дълбок срив в производството, безработицата и доходите. За да избегнат пагубните последици от кризата, в почти всички развити и средно развити страни, наред с големите помощи за стабилизация на финансовите.

Изключително е трудно да се дадат препоръки, свързани с намаление на проявленията на кризата, имайки предвид сериозността на въпроса. Все пак, базирайки се на отделните публикации и на опита, който вече имат европейските страни, свързани

с отговор на кризата, основните възможности за излизане или минимизиране на ефектите от кризата могат да се търсят в следните насоки:

– Стимулиране на инвестициите, най-вече чрез не-финансови мерки – например чрез трайно преодоляване на проблеми с корупцията, популяризиране на ресурсите на България (възможности за аутсорсинг на ИТ производство и пр.).

– Силно ограничаване на държавните разходи, най-вече чрез въздействие върху администрацията, като основните мерки могат да са: преразглеждане на реформата в административния сектор, анализ на възможностите за подобряване на числеността и състава на публичната администрация, ограничаване на разходите на държавата в някои инфраструктурни проекти и пр.

– Противодействие на бюджетен излишък, тъй като, неговото наличие е допълнителен стимул за продължаване на кризата.

– Конкретно, в социално-икономически план обаче, са необходими мерки, насочени към подпомагане на определени групи от лица, особено на фона на сегашната ситуация с нарастване на инфлацията. Предвид инфлацията, увеличаване на пенсии и плащания не е целесъобразна мярка. По-добрият вариант е дългосрочна ориентация към стимулиране на дейности като образование, преквалификация и повишаване на конкурентноспособността и устойчивостта на малкия и среден бизнес чрез информационно подпомагане и нефинансово насърчаване на заетостта.

Използвана литература

1. Стиглиц, Дж. Свободно падане. София, ИнфоДар, 2011, с. 9).
2. Институт за икономически изследвания на БАН – Доклад 2015 г. – Икономическо развитие и политики в България – Горекс прес, София, 2015 г.
3. Global Financial Stability Report, April 2008.
4. UM, Conference on the Global Financial and Economical Crisis and its Consequences for the Development, Report of the UN General Secretary.
5. Paul Krugman, "The Great Recession versus the Great Depression," *Conscience of a Liberal* (20 March 2009).
6. Eichengreen, B. and K. H. O'Rourke. 2009. "A Tale of Two Depressions." *Vox readership*, June 2009.
7. Balakrishnan R., S. Danninger, S. Ekladag, and I. Tytell, *The Transmission of Financial Stress from Advanced to Emerging Economies*, IMF, International Monetary Fund WP/09/133 June 2009 p. 6.
8. Eichengreen, B. and K. H. O'Rourke. 2009. "A Tale of Two Depressions." *Vox readership*, June 2009 p. 10-11.
9. Global Financial Stability Report, IMF, Washington D. C., 2008 p. 23.
10. <http://www.nsi.bg/>.
11. <http://www.bnb.bg/>.
12. <http://www.minfin.bg/>.
13. <http://ec.europa.eu/eurostat>.